

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Леонід Тимченко

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу дослідження міжнародної податкової конкуренції
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України
(Ірпінь, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8897-0308>
ltymch@ukr.net

Валерій Кононенко

доктор юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6461-7072>
advokatkononenko@ukr.net

УДК 34.01

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ЄС

АНОТАЦІЯ. Процес входження до європейського правового простору вимагає від правозастосувачів не тільки вивчення писаного права Співтовариства, а й судової практики. Знання особливостей діяльності Суду Європейського Союзу (Суд, Суд ЄС) є вкрай важливим із практичної точки зору, оскільки саме Суд має монопольне право щодо тлумачення права ЄС, зокрема й Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Головною проблемою в цьому питанні є прецедентна природа рішень зазначеного Суду й орієнтація при ухваленні рішення на політичні цілі. Якщо роботи з прецедентними рішеннями вітчизняні правники більш-менш навчилися з огляду на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), політична вмотивованість судової інстанції на користь ЄС у національній практиці України є новою.

Метою статті є визначити місце Суду в політичній системі ЄС та проаналізувати вплив його актів на останню. Встановити правову природу рішень зазначеного Суду, а також порівняти їх із актами ЄСПЛ, які не є новими для вітчизняних юристів.

Важливою складовою політичної системи ЄС є Суд, який розглядають як частину механізму стримувань і противаг Співтовариства, поряд із судовою функцією. Натомість Суд ЄС своїм актом сформулював принцип верховенства права ЄС (щодо національних правових систем держав-учасниць), який за своїм значенням можна прирівняти до установчих договорів. Навіть більше: якщо останні були результатом узгодження воель держав-учасниць, Суд сформулював зазначений принцип одноособово: у справі “Коста проти ЕНЕРЛ” Суд ЄС заявив: ‘На відміну від загальних міжнародних договорів, Договір про заснування ЄЕС утворив свою особливу самостійну систему, яка зі вступом Договору в силу, стала складовою частиною правових систем держав-членів і положення якої зобов’язані приймати їх суди’. І хоча заява Суду ЄС про відособленість права Співтовариства від міжнародного права не ґрунтувалася на якомусь правовому принципі, воно саме собою відособило його. Суд оголосив його таким. Отже, Суд ЄС із самого початку взяв на себе додаткові повноваження і політичного органу, а в подальшому велика кількість концепцій права ЄС стала продуктом його прецедентних рішень. Водночас ані в договорах про утворення, ані у вторинному законодавстві чи рішеннях самого Суду ЄС не встановлено формального правила обов’язкового прецеденту.

Право Суду ЄС більш наближене до прецедентного і є джерелом права ЄС, а з огляду на наявність ієрархічності, його практика набуває ознак прецеденту у вигляді *stare decisis* (вирішити так, як було вирішено раніше). Натомість рішення ЄСПЛ мають ознаки прецедентного у вигляді правила *res judicata* (питання, остаточно вирішене судом, не може знову розглядатися тим же судом або судом паралельної юрисдикції).

Ключові слова: європейський правовий простір; Угода про асоціацію; Суд Європейського Союзу; прецедент; *res judicata*; *stare decisis*.

Процес входження до європейського правового простору вимагає від правозастосувачів не тільки вивчення писаного права Співтовариства, а й судової практики. Знання особливостей діяльності Суду Європейського Союзу¹ (далі – Суд, Суд ЄС) є вкрай важливим із практичної точки зору, оскільки саме Суд має монопольне право щодо тлумачення права ЄС і зокрема Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію)². Головною проблемою в цьому питанні є прецедентна природа рішень Суду й орієнтація при ухваленні рішення на політичні цілі. Якщо роботі з прецедентними рішеннями вітчизняні правники більш-менш навчилися з огляду на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), політична вмотивованість судової інстанції на користь ЄС у національній практиці України є новою.

¹ З метою уніфікації термінології і за відсутності принципових відмінностей для цілей цієї статті зазначений Суд і його попередні “версії” згадуються як Суд ЄС.

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (дата звернення: 19.09.2021).

Метою дослідження є визначити місце Суду в політичній системі ЄС та проаналізувати вплив його актів на останню. Встановити правову природу рішень Суду, а також порівняти їх із актами ЄСПЛ, які не є новими для вітчизняних юристів.

Окремі аспекти права ЄС, діяльності судових органів ЄС і правової природи їх рішень вивчають такі вітчизняні науковці, як Т. Анакіна, О. Андрійчук, М. Буроменський, М. Гнатовський, І. Грицяк, С. Добрянський, М. Довгань, Т. Комарова, В. Копійка, Л. Тимченко, І. Кравчук, М. Микієвич, О. Москаленко, В. Муравйов, А. Омельченко, К. Смирнова, Л. Трагнюк, Р. Хорольський, С. Шевчук, а також російські вчені: М. Бірюков, М. Ентін, А. Капустін, М. Марченко, В. Туманов, О. Четвериков, В. Шемятенков та ін.

Під авторством (редакцією) Л. Ентіна, Ю. Ільїна, С. Кашкіна, В. Кернза, Р. Петрова, Б. Топорніна, були опубліковані видання навчальної літератури з досліджуваної тематики.

Розглядуване питання вивчають такі європейські науковці: Е. Арнул, М. Бланке, К.-Д. Борхардт, Л. Браун, Г. де Бурка, С. Везеріл, М. Велбрук, П. Грейг, А. Дашвуд, Т. Кеннеді та ін.

Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, такими є, зокрема, забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС³. Як зазначено в ст. 14 Угоди про асоціацію у рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права й укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини й основоположних свобод⁴. Угода про асоціацію вже стала частиною законодавства України, а тому вивчення права Співтовариства та судової практики є досить важливим. І хоча сьогодні про конкретні строки вступу України в ЄС не йдеться, необхідно докласти всіх зусиль, щоб національне право хоча б не суперечило праву Співтовариства, а практичні юристи розуміли, як із ним працювати⁵. У додатках до Угоди про асоціацію наводиться довгий список вторинного законодавства ЄС, із яким Україні необхідно узгоджувати своє національне законодавство. На практиці вторинне законодавство ЄС також поширюється і на судову практику. У зв’язку з цим в Україні оприлюднений Огляд прецедентного права

³ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.

⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (н 2).

⁵ В Кононенко, ‘Защита права интеллектуальной собственности судом ЕС’ (2012) 118 *Проблемы законности* 243.

Суду ЄС⁶, а 24 січня 2020 р. у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду відбулася міжнародна науково-практична конференція “Застосування практики Суду ЄС у правовому полі України”, на якій міжнародні та національні експерти розглянули питання щодо судової незалежності у світлі останніх рішень Суду ЄС; права ЄС та *acquis*: загальна структура й особливості; процедур та юрисдикції Суду ЄС; застосування практики ЄС; формування законодавчого простору в Україні, механізмів захисту прав осіб у Суді ЄС та правових основах застосування Угоди про асоціацію⁷.

Основною метою Порядку денного асоціації між Україною та ЄС є сприяння імплементації Угоди про асоціацію через створення практичного середовища, у якому можуть бути реалізовані цілі політичної та економічної інтеграції, та через визначення переліку пріоритетів для спільної секторальної роботи. Успішність такої імплементації багато в чому залежить від розуміння правової системи ЄС, принципів та механізмів її функціонування. У цьому контексті вивчення практики Суду ЄС є вкрай важливим із практичної точки зору, оскільки саме Суд має монополічне право щодо тлумачення права ЄС і зокрема Угоди про асоціацію⁸.

Термін “європейський правовий простір”, як юридичний аспект загальноєвропейського процесу і складова формування “загальноєвропейського дому”, виник під час роботи Наради з безпеки і співробітництва в Європі (далі – НБСЄ, 1973–1975 рр.) і первісно застосовувався для позначення гуманітарних розділів Заключного акта НБСЄ. Поширення сфери використання цього терміна пов’язане з діяльністю Ради Європи, зокрема з концепцією формування пан’європейського правового простору на основі права цієї організації. Але саме на основі права ЄС, завдяки високому ступеню правової взаємодії держав-членів виникає не просто правовий простір, а й формується повноцінна регіональна правова система. Отже, європейський правовий простір слугує середовищем для формування на його основі регіональної правової системи ЄС, яка є відносно автономною як щодо національних правових систем, так і міжнародного права⁹.

⁶ Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС <https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr_1.pdf> (дата звернення: 21.09.2021).

⁷ Практика Суду Європейського Союзу у правовому полі України. Національна школа суддів України. Новини <<http://www.nsj.gov.ua/ua/news/praktika-sudu-evropeyskogo-souzu-u-pravovomu-poli-ukraini>> (дата звернення: 21.09.2021).

⁸ Т. Комарова, *Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС* (Право 2018) 12.

⁹ Ю. Битяк, І. Яковюк, “Європейський правовий простір і правова система ЄС: співвідношення категорій” в *Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПРН України* (2013) 194–5.

Якщо інтеграційне об'єднання, зокрема ЄС, набуває наднаціонального характеру, то поступове формування на його основі регіональної правової системи буде продовжуватися. Наприклад, Суд ЄС застосовує термін “правопорядок ЄС”, оскільки термін “правова система” не отримав належного розвитку у зарубіжній, передусім англосаксонській, юриспруденції¹⁰.

Виникненню європейського права сприяли певні історичні передумови, притаманні саме цьому регіону, що став ареною Другої світової війни, після якої в Європі починається новий етап політично-правового розвитку. Подолати тяжкі наслідки війни можна було тільки об'єднавши зусилля європейських народів. Необхідно було відновити економіку, відродити віру в права й гідність особистості, поновити й затвердити демократичні права та свободи, створити ефективний механізм співробітництва й об'єднання зусиль, а також мирного вирішення усіх спорів, які виникли. У такій обстановці отримує розвиток рух на підтримку ідеї об'єднання європейських держав. Європейський Конгрес федералістів, який відбувся у травні 1948 р. у Гаазі (Нідерланди) і зібрав 713 делегатів із 16 країн, висловився на підтримку створення об'єднаної Європи, ухвалення Декларації прав людини, заснування Європейської парламентської асамблеї й суду, покликаного забезпечити дотримання положень цієї Декларації¹¹.

Утворення Європейського економічного співтовариства (далі – ЄЕС, Співтовариство) розглядали як крок уперед у міжнародному праві, ніхто не сумнівався, що воно є частиною останнього. Але Суд ЄС зайняв іншу позицію. Так, у 1963 р. у справі транспортної й експедиторської компанії “Ван Генд Лоос” проти Адміністрації внутрішніх доходів Нідерландів” ним було проголошено: “Європейське економічне співтовариство становить собою новий міжнародний правопорядок, на користь якого держави обмежили свої суверенні права, хоча й у відповідних сферах <...>”¹² У праві “Коста проти ЕНЕЛ” Суд ЄС заявив:

На відміну від загальних міжнародних договорів, Договір про заснування ЄЕС утворив свою особливу самостійну систему, яка зі вступом Договору в силу, стала складовою частиною правових систем держав-членів і положення якої зобов'язані приймати їх суди¹³.

Поняття “європейське право” можна слідом за М. Ентіним визначити як систему юридичних норм, створюваних у зв'язку з утворенням

¹⁰ Битяк, Яковюк (н 9) 195.

¹¹ Л. Ентин (ред), *Європейське право. Право Європейського Союзу и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов* (НОРМА 2007) 8.

¹² Цит. за: Л. Ентин (ред), *Суд Европейских Сообществ. Избранные решения* (НОРМА 2001) 2.

¹³ Там само 15.

і функціонуванням Європейського співтовариства і ЄС, чинних і застосовуваних у межах їх юрисдикції на підставі й відповідно до установчих договорів і загальних принципів права¹⁴. Тут необхідно оминати плутанину навколо термінів: “право Співтовариства” та “право Європейського Союзу”. В. Кернз із цього приводу зауважує, що термін “право Співтовариства” до прийняття Маастрихтського договору набув статусу загальноновизнаного. А вже цим документом було вирішено заснувати ЄС, який має ґрунтуватися на декількох “стовпах”, один із яких утворюють три співтовариства (Європейське співтовариство, Європейське співтовариство з вугілля та сталі і Європейське співтовариство з атомної енергії), а інші два стовпи складаються зі спільної зовнішньої політики й політики безпеки, а також співробітництва в галузі юстиції та внутрішніх справ¹⁵. За Маастрихтським договором ЄЕС було перейменоване в Європейське співтовариство. У липні 2002 р. закінчився строк дії Договору про створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі, що був укладений на 50 років. З цього моменту воно припинило існування, а його майно та сфера діяльності перейшли до Європейського співтовариства.

По суті, категорія “право Європейського Союзу” повинна використовуватися лише при посиланні на право, що регулює всі три основні напрями діяльності ЄС. Але оскільки право, що регулює співробітництво в галузі юстиції, внутрішніх справ і спільної зовнішньої політики тільки розробляється, право ЄС у його нинішньому стані значною мірою є подібним до права Співтовариства. Тому в багатьох випадках визнається, що поняття “право Співтовариства” і “право Європейського Союзу” є взаємозамінними¹⁶.

М. Ушаков ще в 1988 р. переконував, що немає жодних об’єктивних чи суб’єктивних причин для формування будь-якого локального (у просторовому чи спеціальному сенсі) чи регіонального міжнародного права – американського, африканського, західноєвропейського, мусульманського тощо. Міжнародне право настільки розвинуте і продовжує прогресивно розвиватися, що об’єктивно не виникає потреби створювати яку-небудь спеціальну (локальну) сукупність і систему норм¹⁷. Висловлене, однак, аж ніяк не означає заперечення специфічних інтересів тієї чи іншої групи держав і наявності регулюючих їх взаємини локальних загальних норм, оскільки у держав, що належать до тих чи інших географічних регіонів, можуть бути і дійсно є свої специфічні інтереси, породжувані територіальною близькістю, історичними умовами, зв’яз-

¹⁴ С. Селивестров, ‘Вопросы соотношения международного и европейского права’ (2004) 1 (53) Моск. журн. междунар. права 210.

¹⁵ В. Кернз, *Вступ до права Європейського Союзу: навчальний посібник* (пер з англ., Знання 2002) 30.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Н. Ушаков, *Проблеми теорії міжнародного права* (Наука 1998) 51.

ками, що склалися, схожістю культури й іншими подібними причинами. Це явище і лежить в основі регіоналізму в міжнародному праві, з огляду на який у взаємовідносинах держав відповідного географічного району, крім загальноновизнаних норм міжнародного права, діють інститути й норми, властиві лише цій групі держав. Проте немає жодних підстав стверджувати, що такі норми створюють локальне (регіональне) право¹⁸. Але нині треба визнати, що право ЄС вже є іншим правом, аніж традиційне міжнародне. Ми також бачимо, що завдяки правотворчості Суду ЄС відбулося утвердження європейського права як самостійної системи, що функціонує поряд із національними системами права і загальним міжнародним правом¹⁹ і має ознаки як міжнародного, так і національного права.

Так, на думку І. Яворської, модель організації влади в ЄС передбачає розподіл функцій між його інститутами й унеможливорює концентрацію однієї з гілок політичної влади в межах одного інституту. Наприклад, законодавчі повноваження розподілені між Радою і Європарламентом. Водночас право законодавчої ініціативи має Комісія. Крім того, Суд ЄС виступає правотворчим органом, який у своїх рішеннях формулює нові принципи та норми²⁰. Думка щодо участі Суду у механізмі стримувань і противаг ЄС, та ще як правотворчого органу є досить цікавою і підтверджує політичний характер його діяльності. Проти останнього заперечує Т. Комарова, яка зазначає, що найхарактернішою ознакою Суду Справедливості ЄС є те, що він, по суті, став функціональним неполітичним органом із виключною юрисдикцією²¹. У будь-якому випадку Суд ЄС не є міжнародним судовим органом у класичному розумінні, оскільки його компетенція різноманітна і дає змогу йому за допомогою різних процедур контролювати дотримання норм права Європейських Співтовариств державами-членами, інститутами та приватними особами²².

Історично датою створення Суду ЄС вважається 1952 р., коли на підставі Паризького договору, підписаного у 1951 р., було утворено Суд Європейського об'єднання вугілля і сталі. З набуттям чинності Римських договорів у 1958 р. його було перейменовано на Суд Європейських співтовариств, а після підписання 7 лютого 1992 р. Маастрихтського договору про утворення ЄС Суд Європейських співтовариств продовжив своє функціонування як Суд ЄС, який згідно зі ст. 19 Договору включав у себе Суд, Трибунал і спеціалізовані трибунали.

¹⁸ Ушаков (н 17).

¹⁹ І Яковюк, 'Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення' [2004] 3 (38) Вісн. Акад. прав. наук України 119.

²⁰ І Яворська, 'Роль і значення суду ЄС у системі органів Європейського Союзу' [2015] 37 (2) Вісн. Львівського універ. Серія: Міжнародні відносини 84.

²¹ Комарова (н 8) 16.

²² Ю Орлова, 'Взаимодействие Суда ЕС с международными и национальными судебными учреждениями' (автореф дис канд юрид наук, 2005) 11.

Оскільки Маастрихтський договір є рамковою угодою, Суд ЄС став надзвичайно впливовим механізмом у заповненні правничих прогалин і створенні права ЄС²³. Ф. Тоді порівнює його з Верховним Судом Сполучених Штатів Америки: як рішення останнього є пріоритетними у конституційних питаннях над рішеннями судів окремих штатів, так і рішення Суду ЄС є обов'язковими до виконання державами-членами. З огляду на це роль Суду ЄС набуває особливого значення, коли виникає необхідність створити прецедент у тлумаченні законодавства Співтовариства²⁴.

На підставі підписаного в 2001 р. Ніццького договору 2 листопада 2004 р. було створено Трибунал у справах публічної служби зі спорів між ЄС та його працівниками. Наступні зміни у структурі Суду ЄС відбулися внаслідок підписання у 2007 р. Лісабонської угоди про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти. Згідно з положеннями цієї Угоди Суд ЄС складався з Європейського суду (вища інстанція), Суду загальної юрисдикції (перша інстанція) і Трибуналу цивільної служби. Сучасну судову систему ЄС визначає Суд Справедливості ЄС, до складу якого входить Європейський Суд справедливості та Загальний суд²⁵.

Багато фахівців вважає право, яке створює Суд ЄС, вторинним, на відміну від установчих актів. Але спрощений поділ джерел права ЄС на первинні та вторинні стає все дедалі менш ефективним, оскільки не може вмістити в собі всю різноманітність численних і різнопланових джерел. Це стосується передусім загальних принципів права ЄС, прецедентів Суду ЄС, міжнародних зобов'язань – як Європейського Співтовариства, так і ЄС, додаткових конвенцій, що укладаються державами-членами для реалізації завдань установчих договорів²⁶. У зв'язку з цим, відзначаючи існування у науці різних класифікацій джерел права ЄС, О. Москаленко пропонує зосередитися на класифікації джерел відповідно до їхнього місця в ієрархії. Суть ієрархії джерел права ЄС полягає в тому, що правові норми, закріплені в джерелах, які перебувають на більш низьких щаблях, не можуть суперечити вищим в ієрархії. З огляду на це науковець виділяє чотири ієрархічні рівні. До першого належать установчі договори, низка найбільш важливих рішень Ради Міністрів, які, як правило, відносять у літературі до первинного права, та загальні принципи права ЄС. До другого – міжнародно-правові зобов'язання Європейського Співтовариства і ЄС, що впливають з усіх джерел міжнародного права. Третій рівень становлять прецеденти Суду ЄС. Четвертий – нормативно-

²³ Т Алан, *Право Європейського Союзу* (пер з англ, Абрис 1998) 39.

²⁴ Ф Тоді, *Нарис історії Європейського Союзу* (пер з англ, К.І.С. 2001) 57.

²⁵ І Камінська, 'Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку' (2020) 1 Часопис Київського університету права 47.

²⁶ В Кононенко, Л Тимченко, 'Вплив Суду ЄС на розвиток права Європейського Союзу' (2012) 1 Європейське право 193.

правові акти, що ухвалюють органи ЄС, закриті конвенції між державами-членами, які укладаються з метою реалізації положень установчих договорів, а також звичаї, сформовані в процесі європейської інтеграції²⁷.

З огляду на те, що ЄС – міжнародна організація, спрямована на інтеграцію її членів, на території останніх діє право Союзу й національні правові системи держав, що до нього входять. Але право ЄС має пріоритет над національними нормами²⁸. Тому, на думку Г. Колісникової, євроінтеграція – це процес впровадження європейських норм у вітчизняне законодавство²⁹.

У значній кількості наукових праць, авторами яких є юристи континентальної системи права, не згадується про судові рішення як про джерела права Співтовариства³⁰. Причиною цього є те, що в цих країнах використовується кодифікована система права, роль судів обмежується застосуванням законодавства, а обов'язковість рішень, які вони приймають, дійсна лише для сторін – учасниць відповідних спорів, що розглядаються в суді. На відміну від права англосаксонської системи, кодифіковане право не визнає верховенства прецедентів. Однак розробники проєкту Договору про заснування Європейського Співтовариства чітко визнали, що цю другорядну роль судової влади можна виправдати в теорії, але не на практиці. Тому його ст. 136 указує, що 'Суд забезпечує збереження однаковості права Співтовариства при тлумачення та застосування цього Договору'³¹. Зрозуміло, що таку загальну роль не міг би відіграти орган, вплив якого поширюється лише на сторони, які беруть участь у справі.

Отже, суди ЄС покликані забезпечити одноманітне тлумачення і застосування права на всьому просторі і у всіх сферах, що підпадають під юрисдикцію Співтовариств і ЄС. Організація роботи Суду ЄС має чимало схожих рис з організаційно-правовим механізмом Міжнародного Суду ООН³². Діючи відповідно до своїх завдань, Суд ЄС, як і Суд першої інстанції, накопичує рішення. Головні напрями тлумачення, що виникли із їх сукупності, стали відомими як встановлене право прецедентів (*la jurisprudence constante*). Не буде перебільшенням зазначити, що прецедентне право настільки ж сильно впливає на розвиток права Співтовариства, як і законодавство, що приймається Радою Міністрів. Дійсно, велика кількість концепцій права Співтовариства (таких як його пряма

²⁷ О Москаленко, 'Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз)' (автореф дис канд юрид наук, 2006) 8.

²⁸ О Хлестов, 'Антимонопольное право Европейского Союза' [2006] 3 (63) Моск. журн. междунар. права 85.

²⁹ Г Колісникова, 'Цивільно-правове регулювання захисту прав споживачів як сторони споживчих договорів: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та ЄС' (2021) 4 Право України 137.

³⁰ В Туманов (ред), *Европейский суд по правам человека* (НОРМА 2000) 100.

³¹ Договір про заснування європейського співтовариства з атомної енергії від 25 березня 1957 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_027#Text> (дата звернення: 25.09.2020).

³² В Кононенко, Л Тимченко, *Міжнародне право: підручник* (Знання 2012) 588.

дія і пріоритет, уже не говорячи про загальні принципи права) є продуктом виключно прецедентного права Суду ЄС³³. Останній намагається тлумачити тексти з урахуванням того, на досягнення яких цілей, на його думку, вони спрямовані. У результаті формується право відповідно до того, що Суд ЄС вважає необхідним для Співтовариства, що відповідає телеологічному методу тлумачення. Проте така інтерпретація виходить за рамки цього методу, оскільки перетворюється на процес ухвалення рішень у межах судової політики³⁴.

Суд ЄС, не будучи прямо пов'язаним прецедентом, ще до вступу Великої Британії в ЄС, почав схилитися до використання, принаймні, власних прецедентів і у своїх рішеннях часто на них посилається³⁵. На думку О. Москаленка, незважаючи на суттєву подібність до прецедентного права країн загальної системи права, прецедентам Суду ЄС притаманна низка унікальних особливостей:

- використання принципів і процедур континентального права;
- наявність двох стадій формування рішення у справі – індуктивної й дедуктивної;
- формулювання (тлумачення) принципів права;
- орієнтація при прийнятті рішення на політичні цілі;
- небажання самого Суду визнавати свої рішення прецедентами³⁶.

Той факт, що Суд ЄС офіційно не визнає доктрини прецедентів, також означає, що він не може бути зв'язаним своїми ж рішеннями. Якби це було не так, то йому було б дуже складно встановлювати своє право прецедентів при постійно змінюваних обставинах. Але це не позбавляє можливості повторювати певні формулювання, які він вважає фундаментальними для тлумачення права Співтовариства³⁷. І хоча українські правники нині не мають практики участі в Суді ЄС, у провадженнях іншого європейського суду – з прав людини досвіду достатньо, тому є сенс розглянути загальні та відмінні риси обох судових установ.

На цей момент історичного розвитку Європи більшість європейських країн є одночасно членами двох великих міжнародних утворень – Ради Європи та ЄС. Серед національних, міжнародних і наднаціональних інструментів захисту прав людини, які можуть використовуватися їх громадянами, найважливіше місце посідають ЄСПЛ і Суд ЄС. Перший із них було засновано як контрольний механізм за дотриманням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)³⁸; його місією є захист прав людини. Завдання ж другого з моменту його

³³ Кернз (н 15) 101.

³⁴ Р Петров, *Вступ до права Європейського Союзу* (Донецьк. нац. ун-т 2001) 48.

³⁵ Ю Ильин, *История и право ЕС* (Консум 1998) 38.

³⁶ Москаленко (н 27) 11.

³⁷ Кернз (н 15) 101.

³⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 13.11.2021).

створення полягало в підтриманні процесу економічної інтеграції серед держав – учасниць Європейських Співтовариств. Протягом тривалого часу ЄС забезпечував судовий захист лише тих прав, що мали економічне спрямування та були пов'язані з чотирма свободами – обігу товарів, праці, послуг і капіталу – та іншими питаннями, що поставали у зв'язку з його створенням. Водночас Рада Європи опікувалася правами людини, демократичним розвитком і забезпеченням миру й безпеки в Європі. Право ЄС за походженням і багатьма рисами – це міжнародне право, але воно має багато ознак, властивих внутрішньому праву федеративних держав. Ідея утворення федерації, як кінцевий результат європейської інтеграції, була сформульована ще її розробниками – Р. Шуманом і Ж. Моне, які вважали, що створення спільного фундаменту економічного розвитку стане першим кроком до Європейської федерації. З того часу вона набула численних лобістів, передусім в інститутах ЄС – Європарламенті, Єврокомісії й Суді Європейських співтовариств³⁹.

Дуалістичний характер права ЄС суттєво впливає на питання про правову природу рішень Суду ЄС. Як ми спостерігали, в ієрархії джерел права ЄС прецеденти зазвичай згадуються після Договору про утворення ЄС, законодавства його органів і міжнародних договорів, укладених ним. Водночас ані в договорах про утворення ЄС, ані у вторинному законодавстві чи рішеннях Суду ЄС не встановлено формального правила обов'язкового прецеденту. Виникла досить цікава ситуація: багато дослідників визнає, що прецедентне право Суду ЄС є джерелом права Європейського Союзу, але заперечують обов'язковість правила прецеденту щодо його рішень.

У різних правових системах обов'язковість судових прецедентів не має однакової юридичної сили: у системі загального права правило прецеденту формально закріплено, а його недотримання вважається підставою для скасування рішення⁴⁰, а в континентальній системі цього немає.

Варто розрізняти типи правових явищ, які хоча й споріднені, будучи створеними на підґрунті загального права, і визначаються у правовій доктрині єдиним терміном “прецедент”, однак не є тотожними:

а) *stare decisis* (вирішити так, як було вирішено раніше);

б) *res judicata* (лат.) – “питання вирішене” (питання, остаточно вирішене судом, не може знову розглядатися тим же судом або судом паралельної юрисдикції).

Перший є характерною рисою англосаксонської системи права й відповідає національним уявленням про прецедент як джерело права. Концепція *stare decisis* впливає з особливого розуміння поняття “судова

³⁹ Яковюк (н 19) 118.

⁴⁰ Див.: Р Хорольський, ‘Судовий прецедент як джерело права Європейського співтовариства’ (1999) 39 Пробл. законності 204.

влада” (*judicial power*). Існування прецеденту у вигляді *stare decisis* перш за все пов’язано з необхідністю уніфікованого застосування права в системі, яка набагато раніше за континентальну отримала незалежну судову владу. Принцип *stare decisis*, що повністю сформувався в Англії в ХІХ ст., є підґрунтям прецедентного права. Правові системи, похідні від англійської, надають значної ваги судовим прецедентам, а звичне для романо-германської правової сім’ї закріплення юридичних норм у формі нормативно-правових актів тут відіграє другорядну роль. При цьому судовий орган при вирішенні певної справи намагається відшукати відповідні схожі прецеденти. Беручи до уваги переваги й недоліки прецедентної системи, принцип *stare decisis* іноді (щоправда, в менш категоричній формі) застосовується у правових системах країн романо-германської правової сім’ї. В. Мармазов стверджує, що цей принцип підпорядковується основній, спільній для всіх видів юриспруденції ідеї правової забезпеченості⁴¹. Таким чином, правило *stare decisis* полягає в проведенні єдиної правової політики, що має на меті дотримання відповідних вихідних правових засад. Однак у міжнародному праві це правило не визнається одногослоно. Усунення його зі сфери міжнародного права – це об’єктивний чинник, зумовлений декількома причинами. По-перше, принцип *stare decisis* як такий може існувати лише в ієрархічно побудованій системі правосуддя, якої бракує в міжнародному праві, по-друге, міжнародні суди не мають обов’язкової юрисдикції в сенсі національної судової системи.

Правило *res judicata* хоча й має за мету ті самі цілі, однак функціонує на іншому рівні. Фактично це зміст рішення у спорі між конкретними сторонами, яке з моменту його ухвалення стає обов’язковим для останніх у їх взаємовідносинах, і сторони позбавляються права в будь-яких інших судових справах між ними оспорювати це рішення. У цьому сенсі принцип *res judicata* виконує також нормотворчу функцію, оскільки формулює норму обов’язкової сили між сторонами справи. Але було б хибним відмовляти такій нормі за подібних обставин в обов’язковій силі й серед інших суб’єктів права. Це правило в міжнародному праві виступає у двох основних якостях: а) як юридична модель вирішення справи, що зближує її з принципом *stare decisis*, і б) як формулювання й підтвердження існування певної норми. Інакше кажучи, прецедент у значенні *res judicata* не може вважатися за джерело права в чіткому розумінні цього поняття. У цьому випадку ця концепція визначає й закріплює норму міжнародного права, яка вже існує чи перебуває у стадії становлення або пропонує напрям її розвитку. Як було зазначено Міжнародним Судом ООН у справі “*Fisheries Jurisdiction Case*” й підтверджено у справі “*Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua*”,

⁴¹ В. Мармазов, ‘Принцип *stare decisis* та динамічність практики Європейського суду з прав людини’ (2003) 2 Право України 104.

Суд <...>, як міжнародна судова установа, презюмується таким, що має юридичну уяву про міжнародне право, <...> й за власною ініціативою застосовує всі норми міжнародного права, що можуть стосуватися вирішення спору. Це є, власне, обов'язком Суду: з'ясувати й застосувати відповідні норми до конкретних обставин справи, причому обов'язок установлення чи доведення норми міжнародного права не може бути покладено на будь-яку зі сторін справи, оскільки право знаходиться в юридичному розумінні Суду⁴².

В. Протасов із цього приводу погоджується, що суди не творять прецеденти, не винаходять їх. За допомогою останніх вони офіційно закріплюють норми, які вже практично сформувалися у суспільстві⁴³.

Суд ЄС із моменту свого заснування пішов шляхом створення прецедентного права, розвиваючи й удосконалюючи право ЄС. Вибір такого шляху відбувся, коли жодна з країн англосаксонського права ще не входила до складу Співтовариств. Отже, слідування судами своїм власним рішенням притаманно для всіх правових систем незалежно від існування правила прецеденту. Проте Суд ЄС не пов'язаний своїми власними рішеннями, хоча, за загальним правилом, він не спростовує висновки попередніх рішень, а просто не згадує про них. Тому аналіз того, наскільки рішення, ухвалені Судом ЄС у попередніх справах, є обов'язковими для національних судів держав-членів (тобто аспекту ієрархічності судів), можливо, є вирішальним чинником при встановленні наявності прецедентного права⁴⁴.

Цікаво поглянути на цю проблему з іншого боку: наскільки є обов'язковими для національних судів рішення Суду ЄС згідно із законодавством держав-членів. У поглядах на це питання не існує єдності, бо все залежить від конкретної держави. Якщо у Великій Британії за часів її членства рішення Суду ЄС становили невід'ємну частину прецедентного права, яке були зобов'язані застосовувати її суди, то в інших країнах такого правила на законодавчому рівні встановлено не було. Однак можна вести мову про тенденцію визнання рішень Суду ЄС як обов'язкових прецедентів⁴⁵. На наявність *stare decisis* може вказувати використання Судом ЄС посилань на свої попередні справи, а також доволі часте згадування існування так званого сталого прецедентного права. Причому його прецедентні норми стосуються як матеріального, так і процесуального права. Так, у рішенні від 3 червня 1986 р. у справі "Р. Х. Кемпф проти держсекретаря Міністерства юстиції Нідерландів" Суд ЄС вказує: "Відповідно до судової практики свобода пересування працюючих стано-

⁴² Цит. за: В Кононенко, *Обычно-правовая природа прецедентного характера решений Европейского суда по правам человека: монография* (Право 2008) 199.

⁴³ В Протасов, *Теория права и государства. Проблемы теории права и государства* (Юрайт-М 2001) 113.

⁴⁴ Хорольський (н 40) 205.

⁴⁵ Там само 206.

вить складову частину основ Співтовариства⁴⁶, а в рішенні від 9 березня 1978 р. у справі “Фінансова адміністрація Італії проти компанії ‘Сімменталь СПА’” Суд ЄС говорить: ‘<...> Відповідно до своєї усталеної практики Суд вважає запит про винесення рішення в преюдиційному порядку згідно зі статтею 117 Договору чинним до того часу, поки запит не відкликається судом, що його надіслав⁴⁷.

Р. Хорольський вважає, що такі посилання є лише засобом юридичної техніки: вони дають змогу економити час при обґрунтуванні рішення і не допускають збільшення обсягу останнього. Водночас не можна стверджувати, що рішення Суду ЄС не є регулятором суспільних відносин. Обов’язковість прецедентів забезпечується такими чинниками, як: а) авторитет Суду ЄС; б) правова доктрина (законодавчий процес не є сферою діяльності лише законодавця); г) виключний інституційний статус Суду ЄС, що має широку й різноманітну юрисдикцію, право скасування нормативних актів ЄС, повинен тлумачити договори, володіє багатьма засобами використання традиційних методів створення прецедентного права – розширеного тлумачення норм або ухвалення рішень на підставі справедливості⁴⁸.

ЄСПЛ, порівняно з Судом ЄС, є головним інструментом захисту прав людини – контрольним механізмом Конвенції, якому делеговані відповідні повноваження державами – членами Ради Європи. ЄСПЛ є більш автономним, більш ізольованим, більш вільним, оскільки він несе меншу відповідальність за політичні, адміністративні та економічні наслідки ухвалених ним рішень, ніж Суд ЄС⁴⁹. У компетенцію останнього входить і розгляд спорів між державами (як і Міжнародний Суд ООН), і розгляд скарг про порушення прав людини (компетенція ЄСПЛ), також він виконує роль верховного судового органу з питань комунітарного права щодо національних судових органів, є вищим авторитетом у справах права Співтовариств⁵⁰.

Із викладеного випливає головна спільна риса двох європейських судів (Суду ЄС і ЄСПЛ) – їх наднаціональний характер. Наднаціональна природа права ЄС передбачає у разі конфлікту його превалювання над нормами національного законодавства, а також зобов’язує держави забезпечувати застосування норм права ЄС. Таке верховенство права ЄС надає йому статусу квазіконституційного у внутрішніх правових системах. Наднаціональна природа Конвенції полягає в обов’язковості рішень ЄСПЛ для держави, якої воно стосується, і відповідного впливу переважно через заходи загального характеру на національні правові системи.

⁴⁶ Цит. за: Ентин (н 12) 221.

⁴⁷ Там само 115.

⁴⁸ Хорольський (н 40) 209.

⁴⁹ Орлова (н 22) 19.

⁵⁰ Там само 4.

Щодо європейського права з прав людини С. Шевчук наголошує, що це переважно прецедентне право, яке є обов'язковим для держав, які підписали та ратифікували Конвенцію. Зі свого боку прецедентне право Суду ЄС є обов'язковим для країн – членів ЄС. Отже, судова правотворчість нині є загальновизнаною в Європі, а судовий прецедент посідає самостійне місце у континентальній системі права⁵¹. Не погоджуючись із категоричністю цього твердження, ми визнаємо, що нормозастосовна діяльність міжнародних судових установ, наділених компетенцією ухвалювати обов'язкові рішення, переважно звертається до права, яке має ознаки прецедентного й існує у вигляді правила *res judicata* (окрім Суду ЄС).

Застосування у сучасному міжнародному праві (хоча і в прихованому вигляді) декларативної теорії або теорії виявлення існуючого права, покладеної в основу формування англійського прецедентного права, додає легітимності й міжнародному судовому правоутворенню, у результаті чого рішення міжнародних судів набувають ознак прецеденту. На думку В. Бернама, коли суддя виявляє норму права, використовує науковий метод при її застосуванні або розширює встановлені нормою права межі, його рішення є об'єктивними, продиктованими правом, а не власними політичними установками⁵².

Застосування Судом ЄС і ЄСПЛ правила прецеденту прямо не пов'язане з англосаксонською правовою системою, а є наслідком об'єктивних чинників, які в кожному випадку мають окремі передумови. Практика Суду ЄС є відмінною від практики ЄСПЛ, і сам він намагається дотримуватися відповідної дистанції між цими установами. Так, коли в 1994 р. Європейська Комісія звернулася до нього за консультативним висновком з приводу приєднання ЄС до Конвенції, останній виявився негативним. Це пояснюється тим, що таке приєднання потенційно могло призвести до значних змін у судовій системі ЄС і тоді Суд ЄС був би змушений поступитися своєю компетенцією і своїм становищем як вищої судової установи на користь ЄСПЛ, який отримав би право переглядати його рішення. А це призвело б до значної деформації судової системи права ЄС взагалі⁵³. Утім, обидва ці суди взаємно впливають один на одного.

Висновки. У цьому контексті вивчення практики Суду ЄС є вкрай важливим із практичної точки зору, оскільки саме Суд має монопольне право щодо тлумачення права ЄС, зокрема й Угоди про асоціацію. Таким чином, процес входження до європейського правового простору вимагає від правозастосувачів не тільки вивчення писаного права Співтовариства, а й судової практики. Але, якщо б рішення Суду ЄС мали класичний характер із точки зору континентального права – як результат

⁵¹ С. Шевчук, 'Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту' (2000) 2 Право України 47.

⁵² У. Бернам, *Правовая система США* (пер з англ., Новая юстиция 2006) 113–4.

⁵³ Див.: Кононенко (н 42) 206.

розгляду конкретного спору між сторонами та були обов'язкові тільки для цих сторін, казати про якусь роль цього суду для політичної системи ЄС та вплив його актів на останню не було б підстав. Так, право, породжене звичайним судовим рішенням, реалізується у момент його виконання і не створює якихось додаткових зобов'язань ані для сторін справи, ані, тим більше, для третіх осіб. Скоріш за все саме така роль для Суду ЄС і передбачалась: як було зазначено, ані в договорах про утворення ЄС, ані у вторинному законодавстві чи рішеннях Суду ЄС не встановлено формального правила обов'язкового прецеденту. Натомість Суд пішов шляхом створення саме прецедентного права і, до того ж, почав формулювати політично значущі норми. Як, наприклад, принцип верховенства права ЄС. І хоча заява Суду ЄС про відособленість права Співтовариства від міжнародного права не ґрунтувалася на якомусь правовому принципі, воно саме собою відособило його. Суд оголосив його таким⁵⁴, а держави-члени погодилися. Отже, Суд ЄС із самого початку взяв на себе додаткові повноваження і політичного органу, а в подальшому велика кількість концепцій права ЄС стала продуктом його прецедентних рішень.

Акти Суду ЄС і ЄСПЛ мають прецедентний характер і спільну правову природу – не конвенційну, а звичаєву. За відсутності правової норми про надання рішенням зазначених судів статусу прецедента з моменту, коли Суд ЄС (як і ЄСПЛ) під час розгляду справи вперше послався на своє попереднє рішення й застосував його як прецедент, а держави – члени ЄС (учасниці Конвенції – щодо ЄСПЛ) не заперечили проти цього, почав формуватися міжнародний звичай визнавати практику суду (кожного з них) прецедентною. А коли держави-учасниці у своїй практиці почали використовувати рішення зазначених судів саме в розумінні англійського правила прецеденту, в європейському регіоні сформувався локальний міжнародний звичай вважати й застосовувати рішення Суду ЄС (ЄСПЛ) як прецедента.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. П'ін Жу, *Istorija i pravo ES* (Konsum 1998) (in Russian).
2. Jentın L (red), *Evropejskoe pravo. Pravo Evropejskogo Sojuza i pravovoe obespechenie zashhity prav cheloveka: uchebnik dlja vuzov* (NORMA 2007) (in Russian).
3. Jentın L (red), *Sud Evropejskih Soobshhestv. Izbrannye reshenija* (NORMA 2001) (in Russian).

⁵⁴ Селивестров (н 14) 227.

4. Komarova T, *Sud Yevropeiskoho Soiuzu: rozvytok sudovoi systemy ta praktyky tлумachennia prava YeS* (Pravo 2018) (in Ukrainian).
5. Kononenko B, *Obychno-pravovaja priroda precedentnogo haraktera reshenij Evropejskogo suda po pravam cheloveka* (Pravo 2008) (in Russian).
6. Kononenko V, Tymchenko L, *Mizhnarodne pravo: pidruchnyk* (Znannia 2012) (in Ukrainian).
7. Petrov R, *Vstup do prava Yevropeiskoho Soiuzu* (Donetsk nats un-t 2001) (in Ukrainian).
8. Protasov B, *Teorija prava i gosudarstva. Problemy teorii prava i gosudarstva* (Jurajt-M 2001) (in Russian).
9. Ushakov N, *Problemy teorii mezhdunarodnogo prava* (Nauka 1998) (in Russian).

Edited and translated books

10. Alan T, *Pravo Yevropeiskoho Soiuzu* (per z anhl, Abris 1998) (in Ukrainian).
11. Bernam U, *Pravovaja sistema SSHA* (per z angl, Novaja justicija 2006) (in Russian).
12. Kernz V, *Vstup do prava Yevropeiskoho Soiuzu: navchalnyi posibnyk* (per z anhl, Znannia 2002) (in Ukrainian).
13. Todi F, *Narys istorii Yevropeiskoho Soiuzu* (per z anhl, K.I.S. 2001) (in Ukrainian).
14. Tumanov V (red), *Evropejskij sud po pravam cheloveka* (NORMA 2000) (in Russian).

Journal articles

15. Hlestov O, 'Antimonopol'noe pravo Evropejskogo Sojuza' [2006] 3 (63) Mosk. zhurn. mezhdunar. prava 85 (in Russian).
16. Kaminska I, 'Sudova systema YeS: hnoseolohichni zasady funktsionuvannia ta rozvytku' (2020) 1 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 47 (in Ukrainian).
17. Khorolskyi R, 'Sudovyi pretsedent yak dzherelo prava Yevropeiskoho spivtovarystva' (1999) 39 Probl. zakonnosti 204 (in Ukrainian).
18. Kolisnykova H, 'Tsyvilno-pravove rehuliuвання zakhystu prav spozhyvachiv yak storony spozhyvchykh dohovoriv: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva Ukrainy ta YeS' (2021) 4 Pravo Ukrainy 137 (in Ukrainian).
19. Kononenko V, 'Zashhita prava intelektual'noj sobstvennosti sudom ES' (2012) 118 Problemy zakonnosti 243 (in Russian).
20. Kononenko V, Tymchenko L, 'Vplyv Sudu YeS na rozvytok prava Yevropeiskoho Soiuzu' (2012) 1 Yevropeiske pravo 193 (in Ukrainian).
21. Marmazov V, 'Pryntsyp stare decisii ta dynamichnist praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny' (2003) 2 Pravo Ukrainy 104 (in Ukrainian).
22. Selivestrov S, 'Voprosy sootnosheniya mezhdunarodnogo i evropejskogo prava' [2004] 1 (53) Mosk. zhurn. mezhdunar. prava 210 (in Russian).
23. Shevchuk S, 'Shchodo obov'iazkovosti rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u konteksti doktryny sudovoho pretsedentu' (2000) 2 Pravo Ukrainy 47 (in Ukrainian).
24. Yakoviuk I, 'Derzhavnyi suverenitet natsionalnykh derzhav u skladi Yevropeiskoho Soiuzu: problemy vyznachennia' [2004] 3 (38) Visn. Akad. prav. nauk Ukrainy 119 (in Ukrainian).
25. Yavorska I, 'Rol i znachennia sudu YeS u systemi orhaniv Yevropeiskoho Soiuzu' [2015] 37 (2) Visn. Lvivskoho univer. Serii: Mizhnarodni vidnosyny 84 (in Ukrainian).

Theses

26. Moskalenko O, 'Dzherela prava Yevropeiskoho Soiuzu (mizhnarodno-pravovyi analiz)' (avtor ef dys kand yuryd nauk, 2006) (in Ukrainian).
27. Orlova Ju, 'Vzaimodejstvie Suda ES s mezhdunarodnymi i nacional'nymi sudebnymi uchrezhdenijami' (avtor ef dis kand jurid nauk, 2005) (in Russian).

Conference papers

28. Bytiak Yu, Yakoviuk I, 'Yevropeyskyi pravovyi prostir i pravova systema YeS: spivvidnoshennia katehoriï' v *Pravova doktryna – osnova formuvannia pravovoi systemy derzhavy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 20-richchiiu NAprN Ukrainy* (2013) 194–5 (in Ukrainian).

Websites

29. Ohliad pretsedentnoho prava Sudu Yevropeiskoho Soiuzu u sferakh, shcho rehuliuutsia Uhodoiu pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS <https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr_1.pdf> (accessed: 21.09.2021) (in Ukrainian).
30. Praktyka Sudu Yevropeiskoho Soiuzu u pravovomu poli Ukrainy. Natsionalna shkola suddiv Ukrainy. Novyny <<http://www.nsj.gov.ua/ua/news/praktika-sudu-evropeyskogo-souzu-u-pravovomu-poli-ukraini>> (accessed: 21.09.2021) (in Ukrainian).

Leonid Tymchenko

Valerii Kononenko

POLITICAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES
OF THE COURT OF JUSTICE

ABSTRACT. The process of entering the European legal space requires law enforcement not only to study the written Community law but also case law. Knowledge of the specifics of the Court of Justice of the European Union (the Court, the Court of Justice) is extremely important from a practical point of view, because it is the Court has a monopoly on the interpretation of the EU law, including the Association Agreement between Ukraine and the EU. The main problem in this matter is the precedent nature of the decisions of this Court and the orientation in decision-making for political purposes. If domestic lawyers have more or less learned to work with precedent decisions in view of the case law of the European Court of Human Rights, the political motivation of the Court in favor of the EU in the national practice of Ukraine is new.

The purpose of the article is to determine the place of the Court in the political system of the European Union and to analyze the impact of its acts on the latter. To establish the legal nature of the decisions of this Court, as well as to compare them with the acts of the European Court of Human Rights (the ECtHR), which are not new to domestic lawyers.

An important component of the EU's political system is the Court, which is seen even as a part of mechanism of checks and balances within the Community, and even (along with its judicial function) as a legislative body. Instead, the Court of Justice has formulated the principle of the rule of the EU law (in relation to the national legal systems of the member states), which in its meaning can be equated to the founding treaties. Even more: if the latter were the result of harmonization of the wills of the member states, the Court formulated this principle alone. In the Case of *Costa v. ENEL*, the Court of Justice stated: "Unlike general international treaties, the EEC Treaty by virtue, has become an integral part of the legal systems of the Member States and the provisions of which must be adopted by their courts." Although the Court of Justice's statement on the separation of

Леонід Тимченко, Валерій Кононенко

the Community law from international law was not based on any legal principle, it in itself separated it. The court declared it so. Thus, the Court of Justice from the outset assumed additional powers as a political body, and later a large number of concepts of the EU law became the product of its case law. At the same time, neither the treaties on formation, nor the secondary legislation or the decisions of the Court of Justice itself establish a formal rule of binding precedent.

The law of the Court of Justice of the EU is closer to the case law and serves as a source of the EU law, and given the existence of hierarchy, its practice acquires the features of precedent in the form of stare decisis (to decide as previously decided). Instead, the ECtHR judgments have the features of a precedent in the form of res judicata rule (an issue finally decided by a court cannot be re-examined by the same court or a court of parallel jurisdiction).

KEYWORDS: European legal space; Association Agreement; Court of Justice of the European Union; precedent; res judicata; stare decisis.